

УДК 903.23.738:264 (477)

О. Щербань

Опішнянська кераміка особливого ґатунку (про глиняні вироби гончарних шкіл Опішного в колекціях музеїв Києва та Харкова)

Анотація: Описано та атрибутовано глиняні вироби, виготовлені колишніми учнями Опішнянської керамічної кустарно-промислової школи (1925–1926), Опішнянської керамічної промислової школи (1927–1933) та Опішнянської школи майстрів художньої кераміки (1936–1941), що є унікальними порівняльними матеріалами, на основі яких можна датувати й інші подібні вироби з музейних колекцій України. Звернено увагу на важливості атрибутування таких експонатів. Зроблено висновок, що твори відомих опішнянських майстрів Олександра Ширая, Оксани Бабич, Петра Шумейка, Віктора Денисенка досліджуваного періоду були провідниками впровадження новинок у технологічний процес гончарного виробництва Опішного.

Ключові слова: гончарні вироби, малярство, опішнянське гончарство, Опішня.

Важливим джерелом для з'ясування впливу діяльності гончарних навчальних закладів Опішного на збереження і розвиток місцевих гончаротворчих традицій є глиняні вироби, виготовлені викладачами та учнями цих закладів. Вони зберігаються у фондowych колекціях кераміки Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького, Полтавського краєзнавчого музею, Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, Музею українського народного декоративного мистецтва (м. Київ), Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (Львів), Харківського художнього музею, а також інших музеях та колекціях України, музеях і приватних збірках близького та далекого зарубіжжя.

У даній статті розгляну унікальні для дослідження теми опішнянського гончарства, насамперед опішнянського гончарного шкільництва, вироби учнів гончарних навчальних закладів Опішного, які зберігаються в Національному музеї українського народного декоративного мистецтва (м. Київ) (далі — НМУНДМ) та Харківському історичному музеї (далі — ХІМ) (м. Харків).

Особливий інтерес з-поміж керамічного багатства згаданих музеїв, у мене, як дослідниці передачі гончарських професійних знань, викликають глиняні вироби, виготовлені в гончарних навчальних закладах Опішного. Про гончарні вироби, виготовлені в Опішнянській кераміч-

ній кустарно-промисловій школі (1925–1933) дає уявлення ваза, виготовлена Біликом (котрий це з Біликів ще не з'ясовано). Особлива цінність виробу в тому, що на дні є підпис: «Опішня. Керам. Школа. ХІІ.—26. Білик». Виготовлена вона з білої глини, полив'яна. Тулуб овальний, вінця відбиті. Ваза вкрита жовтим ангобом, по якому нанесено мальований орнамент. На лицевій стороні зображено в сіро-синіх барвах російського поета Олександра Пушкіна на весь зріст. Вгорі підпис — «О. С. Пушкин». Зображення обрамлено смугою рослинного орнаменту. Стилізовані квіти та грона винограду поєднано в єдине ціле за допомогою прямих ліній. Подібний орнамент нанесено й на бічні та задню частину вази.

Ваза, виготовлена відомим опішнянським гончарем Трохимом Демченком та менш відомим Іваном Багрієм, про що свідчить підпис на дні «Опішня Керамшкола Демченко І. Багрій» на мою думку могла бути виготовлена під час їх навчання в Опішнянській школі майстрів художньої кераміки (1936–1941). До речі, Трохим Демченко до цього навчався ще й в Опішнянській керамічній кустарно-промисловій школі (1925–1933). Найбільш ймовірно, що згадана ваза була дипломною роботою Трохима Демченка та Івана Багрія, адже, як відомо, дипломні роботи випускники Опішнянської школи майстрів художньої кераміки (1936–1941) виготовляли попарно. Рік її виготовлення — 1937 (рік випуску цих учнів). Здогад підтверджує той факт, що ваза присвячена відомому російському

поету Олександрю Пушкіну (в 1937 р. відзначали 100-річчя від дати його смерті). Ваза складної форми — дно і шия її вузькі, тулуб опуклий, на середині шиї — концентричний гостро реберний виступ, під яким приліплено верхні краї вух. Вуха сформовані у вигляді птахів головами вгору. Зовнішня поверхня вази вкрита коричневим ангобом, зсередини — жовтим. Верхня частина верхнього концентричного виступу вкрита зеленим ангобом, зверху і знизу обрамлена червоними смугами. Нижче червоним ангобом нанесено концентричну хвилясту лінію. На одному боці вази наліплено барельєфне зображення портрета поета. Під ним підпис «Пушкін». Над ним — барельєфні зображення грон винограду і розгорнутої книжки. Портрет Пушкіна і грона винограду вкриті жовтим ангобом. З другого боку зображено малюнок «Пушкін в Гурзуфі», про що свідчить відповідний підпис. У сіро-синіх тонах зображено поета, який лежить на камені побіля моря і дивиться в далину. Малюнок обрамлено смугою рослинного орнаменту (п'ять квіток з листям), зображеного жовтим, синім, зеленим і червоним ангобами.

В НМУНДМ зберігається ще одна дуже подібна за формою ваза, без зазначення дати її виготовлення. На відміну від попередньо описаної, ця ваза має рельєфний декор, вкрита зеленою поливою. На одному її боці — барельєфне зображення голови поета в обрамленні з рослинного орнаменту (5 квіток з листям). З другого боку зображено барельєфне погруддя поета, над ним та біля нього — барельєфні зображення квітки і розгорнутих книжок. Зважаючи на подібність форми, декору, творчого почерку цього в виробу з атрибутованим вище, на мою думку її можна датувати 1937 р. і вважати витвором Трохима Демченка та Івана Багрія. Трохим Демченко відомий також як автор декоративних зооморфних посудин. У фондах Музею зберігаються одні з найперших його творів, датовані серединою 1930-х рр. (можливо, виготовлені під час навчання у Опішнянській школі майстрів художньої кераміки (1936–1941). Виготовлені вони з жовтої глини, мають подібний декор — на темно-коричневій ангобованій поверхні нанесено мальований орнамент. Серед елементів орнаменту — прямі та хвилясті лінії, «сосонки», крапки, трикутники, нанесені ангобами жовтого, білого, зеленого, червоного, світло-коричневого кольору.

У фондах НМУНДМ вдалося виявити ще один цікавий глечик теж без зазначення року його виготовлення. Виріб з вухом і пипкою має стрункі пропорції. Зовні глечик вкритий

темно-коричневим ангобом, по якому білим, блакитним, світло-коричневим та жовтим ангобами нанесено рослинний орнамент. На тулубі і шиї зображено куш з квітів і колосків. Простежується невпевненість, учнівськість у нанесенні орнаменту і віртуозність гончарної майстерності авторів цього виробу. Глечик було виготовлено під час навчання в Опішнянській школі майстрів художньої кераміки (1936–1941) Володимиром Чуприною та Марією Трубіною. Вони навчалися в цій школі в 1937–1939 рр. На мою думку, саме в 1939 р. й було виготовлено цей виріб, як дипломну роботу. Марія Трубіна до вступу на навчання до гончарства справи не мала, а після закінчення керамшколи в Опішному не працювала. Зазначу, що мені пощастило знайти щоденник колишньої учениці Опішнянської школи майстрів художньої кераміки (1936–1941) Олександри Москаленко, в якому є тогочасні малюнки Марії Трубіної. Квіткові орнаменти на цих малюнках і глечикові перегаються між собою.

Відзначу, що фондова колекція кераміки Національного музею українського народного декоративного мистецтва, приємно вражає впорядкованістю, зручністю розташування експонатів. З боку фондових працівників помітний науковий підхід, регулярний догляд, дбайливе ставлення до кожного виробу. Зручна для користування картотека кераміки музею значно полегшує роботу дослідника. Принагідно хочу подякувати завідуючій сектором кераміки Ірині Бекетовій та мистецтвознавцю Олені Клименко за посутню допомогу під час дослідження колекції кераміки.

Фонд «кераміка і скло» Харківського історичного музею нараховує близько п'яти тисяч експонатів. У 2008 році його колекція збагатилася ще на сім з половиною тисяч одиниць з музею колишнього фаянсового заводу в Будах, що на Харківщині. Наявна упорядкована картотека, а також фототека, що значно полегшує дослідницьку роботу. Фототеку було сформовано колишньою завідувачкою фонду Тамарою Василівною Зибіною за допомогою фотографа Григорія Борисовича Томчинського. Нині фондом завідує Олена Іллівна Хасанова. Принагідно хочу подякувати їй за допомогу під час дослідження колекції кераміки. Згаданий фонд формувався з 1920-х рр. (значну кількість теперішніх Музейних експонатів було передано з колишнього музею Слобідської України). Під час німецько-радянської війни 1941–1945 рр. музейні експонати, в тому числі глиняні вироби, постраждали від пожежі, що позначилося на зовнішньому виг-

ляді більшості з них. Деякі втратили первісний колір поливи, інші — деформувалися внаслідок склеювання поливою один з одним. Під час огляду глиняних виробів, не лише у фондах ХІМу, але й інших музеях України, неможливо не помітити недбалість окремих реставраторів, які, забуваючи про цінність інформації, що може бути нанесеною на денцях глиняних виробів, заливають їх гіпсом, ставлять розпізнавальні символи фарбою, котра назавжди робить підписи нерозбірливими.

Серед глиняних виробів музею зберігаються рідкісні вироби, виготовлені учнями опішнянських гончарних шкіл. Зокрема, Опішнянської керамічної промислової школи (1927–1933) та Опішнянської школи майстрів художньої кераміки (1936–1941). Важливим джерелом ідентифікації і виокремлення саме їх, є спогади старожилів, колишніх учениць Опішнянської школи майстрів художньої кераміки (1936–1941) Мотрони Назарчук, Марії Голобородько та Олександри Бабанської, записані мною під час польових керамологічних експедицій. На денцях деяких із виробів збереглися авторські підписи. Основним методом дослідження під час роботи був метод аналогій. Зафіксовані записи в інвентарних книгах про згадані вироби хоч іноді і не витримують перевірки на достовірність, але все ж-таки є непоганою підмогою. Не маючи на меті шукати неточності в записах інвентарних книг ХІМу (що з відомих причин і досі залишається проблемою більшості музеїв), все ж зазначу їх.

Зважаючи на унікальність віднайдених глиняних виробів, подаю опис кожного з них.

Інвентарний номер КС-423 значиться на глиняній вазі випускників 1939 р. Опішнянської школи майстрів художньої кераміки (1936–1941) Олександра Ширая та Оксани Бабич. На жаль, дослідниця не подала відомостей про те, де саме зберігається цей виріб, а також не проаналізувала не притаманні для опішнянського гончарства елементи станкового малярства, запроваджені викладачами-художниками та продовжені учнями гончарних навчальних закладів Опішного. Масове використання елементів станкового живопису на опішнянській кераміці спостерігається в період з 1926 до кінця 1930-х рр. Зображення червоноармійців почали зустрічатися на глиняних виробах 1930-х рр. під впливом тогочасної радянської ідеології. До речі, відомі мені подібні глиняні вироби, зокрема тарелі із зображеннями червоноармійців на конях, зберігаються у фондах Полтавського краєзнавчого музею,

експонуються в Меморіальному музеї-садибі гончарської родини Пошивайлів у Опішному.

В інвентарній книзі ХІМу подано фондовий опис згаданої вази із зазначенням прізвищ «Ширай, Бабич, 1937». Рік виготовлення вази зазначено невірно, оскільки згадані учні в цьому році лише прийшли на навчання. Тут і далі зустрічатиметься у описах подібних виробів 1937 р., але він вказаний, очевидно, по аналогії з цим виробом. Хоча на денці вази не зовсім чітко зазначено «1939». Зовні ваза полита темно-коричневим ангобом. На тулубі намальовано двох червоноармійців, що їдуть на білих конях по підлісом. На задньому плані помітні інші вершники. Малюнок в контурі вузької смуги рослинного орнаменту. Протилежна зображенню сторона вази оздоблена мальованим контурним квітковим орнаментом. На денці виробу підпис: «Опішня К — школа м.г. (?) Ширай худ. Бабич 1/39 (?)».

Ваза під номером КС-416, на мою думку, також виготовлена учнями Опішнянської школи майстрів художньої кераміки (1936–1941), імена яких поки що не встановлено. В інвентарній книзі зроблено запис про те, що її виготовили учні цієї школи в 1937 р. Проте, її було виготовлено в 1939. Цей виріб з двома ручками, також полито темно-коричневим ангобом. На малюнку зображено робітника з рушницею в руках, який, очевидно, охороняє завод. Як і на попередньо описаному виробі, малюнок в контурі вузької смуги рослинного орнаменту. Кольори малюнків однотипні. На денці нерозбірливий підпис: «Опішня К-школа 19 ...». Ваза постраждала під час пожежі.

Ваза КС-459 полита поливою зеленого кольору, з двома ручками, оздоблена рослинними орнаментом. На малюнку, також обрамленому рослинними орнаментом, зображено жінку, яка збирає виноград. Малюнок передає «дух епохи», в яку його було зображено. Виріб пошкоджено — в нього відбито денце, на якому, ймовірно, міг бути підпис. У мене не виникає сумніву в тому, що цей виріб було зроблено також учнями Опішнянської школи майстрів художньої кераміки (1936–1941) у 1938 чи 1939 р., хоча в інвентарній книзі також невірно зазначено 1937 р.

Плесканець КС-422 политий поливою синього кольору, виготовлений у формі, оздоблений рослинним орнаментом, а також малюнком, на якому зображено підсніжники. Носик виробу зроблено у вигляді баранця, ручку — у вигляді куниці. В інвентарній книзі зазначено про те, що цей виріб виготовлено учнями Опішнянської

школи майстрів художньої кераміки (1936–1941). Можливо, це так.

Ваза КС-417 полита коричневою поливою, відмінної від інших, «східної» форми, з кришечкою, яка прикипіла під час пожежі. На денці виробу помітно сліди від нерозбірливого напису, залитого поливою. Виріб орнаментовано фляндрівкою. Використано фарби світло-жовтого, зеленого та блакитного кольорів. В інвентарній книзі зроблено запис, що вазу виготовлено учнями Опішнянської школи майстрів художньої кераміки (1936–1941) в 1937 р., але виготовлена вона може бути або в 1938 або 1939 р. Приписка «для музею», може свідчити про те, що цей виріб міг бути спеціально замовлений ХІМом.

Ваза КС-421 неполив'яна, по білому ангобу оздоблена контурним орнаментом. Використано фарби синього, коричневого та світло-жовтого кольору. На денці вази підпис «Шумейко Опішнянська». Петро Шумейко в 1930–1932 рр. працював викладачем гончарства у Опішнянській керамічній промисловій школі (1927–1933). Тому зроблений запис в інвентарній книзі про те, що вазу було виготовлено учнями Опішнянської школи майстрів художньої кераміки (1936–1941) в 1937 р., невірний. Отже, можна припустити, що виготовлена вона наприкінці 1920-х — на початку 1930-х рр. Більш точна інформація, можливо, буде з'ясована під час подальших досліджень автора.

Виготовлена у формі чорнильниця КС-414 кольору теракоти, полита прозорою поливою, з двома чашечками для чорнил. Згідно запису в інвентарній книзі, виготовлена вона учнями Опішнянської школи майстрів художньої кераміки (1936–1941). Можливо, оскільки учні згаданого закладу працювали також з формами.

Вазочка КС-464 постраждала від пожежі, очевидно, полива була темно-коричневого кольору. Добре зберігся ритований рослинний орнамент виробу. В інвентарній книзі зроблено короткий запис, який не ідентифікує виріб. На мою думку, цю вазочку було виготовлено під впливом діяльності Опішнянської керамічної промислової школи (1927–1933). Про це свідчить декор, зокрема його елементи, який використо-

ували і в 1920-х рр., а також форма, яку раніше не використовували.

Ваза КС-472 полита поливою блакитного кольору. Оздоблена квітковим орнаментом, який нанесено на виріб смугами. На вінцях вази нанесено геометричний орнамент у вигляді трикутників гострими вершинами донизу. Згідно підпису на денці «Викторь Денисенко Опішнянська» автор виробу — опішнянський гончар Віктор Денисенко. На мою думку, виріб виготовлено під впливом Опішнянської керамічної промислової школи (1927–1933), адже квітковий орнамент на попередньо описаному мною виробі та на цьому виробі дуже схожі.

Ваза під номером КС-463 подібна до вище згаданих виробів, орнаментом та кольором поливи. У інвентарній книзі відсутні відповідні записи щодо автора та року виготовлення, але на мою думку, виріб виготовлено в Опішньому у 1920-ті рр. По аналогії з попередньо описаними виробами, наважуся стверджувати, що виготовлено її було якщо не учнями Опішнянської керамічної промислової школи (1927–1933), то під її впливом.

Отже, в колекції кераміки Національного музею народного декоративного мистецтва вдалося виявити два підписані вироби, виготовлені колишніми учнями Опішнянської керамічної кустарно-промислової школи (1925–1933) та Опішнянської школи майстрів художньої кераміки (1936–1941) та чотири, на мою думку, виготовлені в них упродовж 1926–1939-рр. Це унікальні порівняльні матеріали, на основі яких можна датувати й інші подібні вироби з музейних колекцій України. Фондова колекція кераміки Харківського історичного музею містить сім точно атрибутованих та два умовно атрибутованих вироби гончарних навчальних закладів Опішнього. Глиняні вироби учнів опішнянських гончарних навчальних закладів, які зберігаються у фондовій колекції Харківського історичного музею, є підтвердженням того, що Опішнянська керамічна промислова школа (1927–1933) та Опішнянська школа майстрів художньої кераміки (1936–1941) були провідниками впровадження новинок у технологічний процес гончарного виробництва.

ЕКСПОЗИЦІЯ — ЦІЛІСНІСТЬ
І ОНОВЛЕННЯ.
МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА

Thank you for evaluating AnyBizSoft PDF Splitter.

A watermark is added at the end of each output PDF file.

To remove the watermark, you need to purchase the software from

<http://www.anypdftools.com/buy/buy-pdf-splitter.html>